

Rätt till arbete – kanske inte så dum idé trots allt

HANS LIND

Förslag om rätt till arbete leder till flera skeptiska associationer. Vissa tänker säkert på Sovjetunionen där rätt till arbete bedömdes leda till låg produktivitet och dålig arbetsmoral. Andra tänker nog på Shapiro och Stiglitz berömda (och Marx-inspirerade) artikel "Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device" (Shapiro och Stiglitz 1984).

Men samtidigt har vi lärt oss att konsekvenser av regelverk kan bero på exakt hur regelverket är utformat. Ett exempel från mitt område: I den internationella litteraturen är det vanligt att peka på att hyresreglering leder till sämre underhåll och förfall: Den låga reglerade hyran gör att lägenheterna kan hyras ut även om de är dåligt underhållna. Men i Sverige säger reglerna att stora hyreshöjningar är tillåtna just vid renovering och standardhöjning. I Lind (2015) pekas på att det svenska regelverket i stället kan leda till att det renoveras för mycket.

Effekter av regelverk handlar i praktiken om jämförelse mellan regelverk. Konsekvenserna av ett visst regelverk beror därmed på exakt vad regelverket jämförs med. Om vi utgår från att analysen ska handla om en välfärdsstat där arbetslösa får någon form av stöd så kan frågan preciseras: Vad har rätt till arbete för effekter jämfört med att personer som inte hittar arbete får någon form av direkt ekonomiskt stöd, eventuellt kopplat till begränsade krav på aktiviteter av olika slag, t ex att söka arbete?

Vad innebär en rätt till arbete?

Kärnan i den modell som ska diskuteras här är att den som vill kan gå till vad vi kan kalla Garantiarbetsverket och där

bli tilldelad ett Garantiarbete, med en lön som ligger på säg 75 procent av lägsta lönen i kollektivavtalen på den reguljära arbetsmarknaden. Garantiarbetslönen bestäms av staten och alltså helt utanför den vanliga lönebildningen. Precis som för de som i dag har ekonomiskt bistånd kan man tänka sig att stöd av typen bostadsbidrag utgår om det inte går att hitta en billig bostad på marknaden. Tanken bakom modellen är att garantiarbetslönen ska vara på en nivå som går att leva på om man snålar in på allt, men så låg att det finns starka ekonomiska incitament att ta ett arbete på den öppna marknaden. Det är ingen avgörande fråga, men jag kommer att skriva som om personen med Garantiarbete formellt är anställd av staten och att arbetena direkt leds av Garantiarbetsverket.

Ur ett ekonomiskt perspektiv ska dessa Garantiarbeten ha ett värde av marginalprodukten som är så högt som möjligt, men klart under den lönenivå som gäller på den reguljära marknaden. Utgångspunkten ska vara de lägsta löner som parterna kommit överens i kollektivavtal. Om den lönenivån ligger på 100 så kommer ju arbetsuppgifter vars marginalprodukt ligger under 100 inte att utföras på marknaden. I debatten kan man ibland läsa att arbetslösheten inte ska lösas genom konstlade arbeten: Det ska vara *riktiga* arbeten. Det är dock en tämligen godtycklig terminologi att kalla arbeten där värdet av marginalprodukten är lite högre än den reguljära lönen för riktiga arbeten, medan arbeten där värdet av marginalprodukten är något lägre än denna lönenivå kallas för konstlade arbeten. Exakt vad arbetsuppgifterna för Garantiarbetare ska vara spelar ingen roll för diskussionen i denna artikel, men man har kunnat läsa om arbetsuppgifter inom olika områden som inte hinns med eller som det inte finns resurser till. På motsvarande sätt finns arbeten som inte är lönsamma att utföra men som ändå skulle ge nytta.

INLÄGG

Hans Lind är professor i fastighetsekonomi, tidigare på KTH. hanslind.fastighetsekonomi@gmail.com

I de kommande avsnitten ska effekter i olika dimensioner diskuteras, men låt mig först klargöra vad som händer med de personer som inte vill ta ett Garantiarbete eller inte sköter arbetet. I en välfärdsstat ska ju ingen behöva svälta eller sova på gatan. Det behöver därmed finnas en ytterligare skyddsnivå och precis som i dag är det rimligen ett skyddsnät i natura: Härbärgen där en person tillfälligt kan sova och "soppök" där det går att få ett gratis mål mat.

Några antaganden om berörda personer

Effekter av regler beror på hur människor agerar, vilket i sin tur beror på vilka drivkrafter de har. I praktiken finns förstås ett stort antal varianter och en kontinuerlig skala, men låt oss göra det förenklade antagandet att det finns tre typer av personer bland de som anmäler sig som arbetslösa. Typ 1 är de som verkligen vill ha ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden, Typ 2 är de som inte har så starka drivkrafter att arbeta och trivs ganska bra med att få pengar utan att behöva arbeta. Typ 3 är de som registrerar sig som arbetslösa men som bara är ute för att lura systemet och som t ex jobbar svart eller med andra brott samtidigt som de får bidrag.

För diskussionen i denna artikel behövs inga antaganden om hur stora dessa olika grupper är, men det är väl tämligen uppenbart att alla tre grupperna finns. Det är dessutom inte så lätt att ta reda på hur stora grupperna är, men det spelar som sagt ingen roll här.

Steget till ett vanligt arbete

Hur ser den individuella kalkylen ut i Garantiarbetsmodellen respektive Bidragsmodellen när det gäller incitamenten att ta ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden?

Den som har ett Garantiarbete är inne i arbetsrutiner och jobbar hela veckan som på den vanliga arbetsmarknaden. Det är väl realistiskt att anta att kraven

är något högre på den vanliga marknaden, men det borde inte vara någon stor uppoffring att gå från Garantiarbete till ett vanligt arbete. Däremot ger det en rejäl inkomstökning: 75 till 100 innebär ju mer än 30 procent i inkomstökning.

Om det antas att bidragen ligger på samma nivå som lönen för Garantiarbete så blir det samma inkomstökning som i Garantiarbetsmodellen om personen går över till den reguljära arbetsmarknaden. Skillnaden mot Garantiarbetsmodellen är dock att personen med bidrag nu måste arbeta en normal arbetsvecka i stället för att "gå hemma". För Typ 2 personer med mindre intresse för att arbeta blir incitamenten att ta ett vanligt arbete mycket svaga: En rejäl uppoffring måste göras för bara 30 procent inkomstökning. Är det en mer kontinuerlig skala och inte bara Typ 1 och Typ 2 kan det rimligen vara fler personer som är tveksamma till att ta ett vanligt arbete – särskilt efter att ha fått bidrag under en längre tid. Denna tvekan kan både bero på osäkerhet om man klarar det vanliga arbetet och på att man vant sig vid en arbetsfri tillvaro – eller en kombination.

Den centrala poängen är dock att incitamenten att söka sig in på den reguljära arbetsmarknaden borde bli klart starkare i Garantiarbetsmodellen jämfört med Bidragsmodellen.

Konsekvensen för olika typer av personer

En rad studier pekar på negativa konsekvenser av att gå arbetslös. Kompetens och självförtroende försämras. De flesta mår sämre om de måste "gå hemma" och inte ha arbetskamrater att träffa och inte känna att de bidrar till samhället. För personer av Typ 1 borde det rimligen vara en betydande fördel att ha ett arbete att gå till och inte bara få en summa pengar som i Bidragsmodellen.

Bland personer av Typ 2 finns rimligen de som skulle uppleva Garantiarbetsmodellen som en försämring. Ar-

gumenten för Garantiarbetsmodellen blir då paternalistiska och moraliska: "Samhället" bedömer att personerna på sikt kommer att må bättre om de faktiskt har ett arbete att gå till. De flesta måste arbeta för att få en inkomst och då är det väl rättvist att även de som inte får ett reguljärt arbete också måste arbeta för att få en inkomst.

En smart reform är en som gynnar de som enligt dominerande värderingar bör gynnas men som samtidigt är till nackdel för de som enligt dessa värderingar inte bör gynnas. Under senare år har det skrivits mycket om missbruk av välfärdssystem. Rimligen är möjligheten för Typ 3 personer att fuska och missbruka välfärdssystemet väsentligt mindre i en Garantiarbetsmodell än i en Bidragsmodell.

Några mer övergripande konsekvenser för mänsklig välfärd

Förutom de direkta konsekvenserna för berörda individer finns några andra intressanta skillnader mellan de båda modellerna.

1. Ur ett mer teoretiskt perspektiv kan man beskriva en Garantiarbetsmodell som att det skapas en *outside option*. Det kan finnas en rad situationer där en sådan option är viktig. Det kan vara en person som behandlas illa på sin arbetsplats, men som i dag inte ser några alternativa arbetsmöjligheter och som inte vågar säga upp sig. I dag skrivs mycket om vikten att få unga personer att lämna eller aldrig söka sig till kriminella miljöer. Att det alltid går att få ett arbete kan kanske påverka valet för åtminstone några personer.
2. Garantiarbetsmodellen har också fördelar ur ett signaleringsperspektiv. Att en person t ex suttit i fångelse, haft drogproblem eller mentala problem kan göra att vanliga arbetsgivare tvekar. Genom att under en period

ta ett Garantiarbete och sköta det bra kan en person visa att risken för den vanlige arbetsgivaren är liten.

3. En ytterligare skillnad är att i Bidragsmodellen ska en person ansöka om bidrag och bli granskad av någon som ska bedöma om personen uppfyller kraven. Ett Garantiarbete har alla rätt till och det är ingen som ska bedöma personen i förväg. Bidragsmodellen gynnar rimligen de som är bra på att tala för sin sak och som är strategiskt skickliga, men enligt mina värderingar är det inte bra att den gruppen gynnas.

Sist men inte minst innebär Garantiarbetsmodellen att det blir ett orosmoment mindre i livet. Alla vet då att ifall de inte hittar något vanligt arbete så finns alltid möjligheten att ta ett Garantiarbete som ger en inkomst – om än liten.

Inget är utan problem...

Det finns en rad frågor som återstår:

- Administrationskostnader: Någon ska hitta Garantiarbeten inom olika sektorer och någon ska leda och övervaka arbetet. Vissa administrativa uppgifter faller dock bort, t ex att granska ansökningar. Alla system innebär administrationskostnader och det känns som en öppen fråga vilken modell som har högst kostnader.
- Undanträngning av reguljära arbeten: Ett dilemma är att om Garantiarbeten ska väljas utifrån vad som ger mest nytta så finns rimligen risk för undanträngning. Ska den risken minskas blir det rimligen arbeten som skapar mindre värde.
- Geografiska aspekter. Ska man kunna få ett Garantiarbete på en ort där möjligheten att få ett reguljärt arbete är mycket liten? Precis som för arbetslöshetsunderstöd behöver det ibland finnas flyttkrav.

- Precis som i dag finns gränsdragningsproblem när det gäller vilka som ska ses som "arbetsföra". Vid sjukdom eller handikapp antas, precis som i dag, att direkt ekonomiskt stöd utgår.
- Garantiarbetsmodellen behöver kunna kombineras med andra mer direkta arbetsmarknadsåtgärder, typ vidareutbildning och praktikplatser i privata företag: se Stern och Hamilton (2026) för exempel på sådana åtgärder. Man kan också tänkas sig en kombination där vanliga bidrag utgår under en första relativt kort period och att Garantiarbetsmodellen sedan träder in.

Man måste dock acceptera att möjligheterna är begränsade att förutsäga konsekvenser i ett komplext samhälle, både när det gäller kostnader och effekter i olika dimensioner. Det tenderar att dyka upp situationer som ingen tänkt på i förhand och där det är oklart hur regelverket ska tillämpas. Oavsett hur regler initialt utformas kommer de att behöva justeras över tid. Att policyexperiment lyfts fram mer och mer inom natio-

nalekonomi är därmed logiskt och det ökade intresset för sådana experiment avspeglades i Sveriges riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Nobels minne 2019 till Duflo, Banerjee och Kremer. Exempel på nordiska experiment finns i en ny rapport från Nordiska ministerrådet (Uusitalo och Kauhanen 2026). Förslaget om Garantiarbeten kan t ex testas för vissa grupper eller inom vissa geografiska områden.

Syftet med denna korta artikel var dock bara att få läsaren att dra slutsatsen att rätt till arbete kanske ändå inte är en så dum idé.

REFERENSER

- Lind, H (2015), "Hyresreglering och renovering – en förbisedd dimension", *Ekonomisk Debatt*, årg 43, nr 5, s 19–30.
- Shapiro, C och J E Stiglitz (1984), "Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device", *American Economic Review*, vol 74, s 433–444.
- Stern, L och E Hamilton (2026), *Hur kan trösklarna in på den svenska arbetsmarknaden sänkas?*, Ratio, Stockholm.
- Uusitalo, R och A Kauhanen (red) (2026), *Advancing Policy through Randomised Experiments*, Nordic Council of Ministers.